

19. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 2428.
20. Шпачинский Н.А., свящ. Киевский митрополит Арсений Могилянский и состояние Киевской митрополии в его правление (1757—1770). – Киев, 1907. – 12, 667, 16, 5 с.
21. Шпачинский Н.А., свящ. Переход лаврского духовенства в ведение Киевского митрополита // Киевские епархиальные ведомости – 1897. – № 19. – С. 861–869.

SUMMARY

Oksana Prokopyuk

The Changes in Administration-Territorial System of Kyiv Metropolis in 18th Century: The Level of Archpriests

The article focuses on the particular problem in the administrative-territorial system of the Kyiv metropolis in the 18th century. We pay attention to the changes in the organization of the division of the metropolis on archpriests' districts. This analysis allows us to define several stages in the evolution of its administrative-territorial system.

Key words: the Kyiv Metropolis, the administrative-territorial system, archpriest's district.

Віталій Росовський,

*кандидат історичних наук,
Люблінський католицький університет*

СПІЛКА ВОЙОВНИЧИХ БЕЗВІРНИКІВ ТА ЇЇ ПОЛЬСЬКА СЕКЦІЯ В БОРОТЬБІ ПРОТИ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ПОДІЛЛІ (20–30-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

На основі архівних матеріалів, літератури та різних публікацій періодичних видань досліджується діяльність Співки войовничих безвірників України та її ставлення до Римо-Католицької Церкви на Поділлі у 1920–1930-х роках.

Ключові слова: Співка войовничих безвірників, релігія, атеїстична пропаганда, безбожники, войовничий атеїзм, Римо-Католицька Церква, Поділля.

На долю Римо-Католицької Церкви (далі РКЦ) на Поділлі, яка організаційно складалася з Кам'янецької дієцезії, протягом останніх двох століть випали тяжкі випробування. Єпархія неодноразово підлягала знищенню або цілковитій ліквідації. Одним з найтрагічніших в історії єпископства у Кам'янці-Подільському був міжвоєнний період, коли на цих землях запанував тоталітарний комуністичний режим [24, с. 6]. З остаточним утвердженням більшовицької влади на території Подільської губернії місцевому населенню насильно починає насаджуватися атеїстична ідеологія, яка стала однією з головних засад функціонування радянської держави.

Для комуністів релігія була основною перешкодою в реалізації планів будівництва нового соціалістичного ладу. Тому боротьба з нею з самого початку набула загальнодержавного характеру [22, с. 73]. Радянська влада з перших

декретів чітко окреслила своє ставлення до релігії та Церкви і взяла курс на відокремлення Церкви від держави й цілковите знищення всього, що було пов'язане з релігією. Особливого значення надавалося антирелігійній пропаганді, яка мала охопити своїм впливом усі верстви населення. З цієї метою було створено цілу систему органів, які повинні були контролювати і координувати реалізацію державно-церковної політики. Вже на початку 1920-х років у багатогалузевій структурі держапарату УРСР цими справами завідували відділ з відокремлення церкви від держави у складі Народного комісаріату юстиції (після інкорпорації до системи НКВС – відділ культів) та Антирелігійна комісія при Агітпропі ЦК КП(б)У [19, с. 230–232].

Практичною реалізацією антирелігійних і антицерковних заходів та поширенням атеїзму у радянському суспільстві займалося добровільне товариство «Спілка безвірників» (далі – СБ), яке започаткувало свою діяльність 7 лютого 1925 р. (в 1929 р. перейменоване на «Спілку войовничих безвірників» (далі – СБВ). Це громадське об'єднання, створене з ініціативи партійної верхівки, стало головною загальнодержавною атеїстичною організацією в СРСР [22, с. 83–85]. Осередки СБВ існували також на території радянської України.

Останнім часом з'явилося чимало досліджень, що висвітлюють різні аспекти діяльності СБВ України та її роль і місце в антирелігійній політиці державно-партійних органів. Однак деякі питання і проблеми, у т. ч. функціонування польської секції безвірницького товариства, його завдання та плани в боротьбі проти РКЦ в Україні загалом та в окремих регіонах, ще потребують належного наукового опрацювання. Тому не випадковий був вибір теми цього дослідження.

Перебіг процесу становлення й організаційного оформлення СБВ в Україні, як зауважила Л. Дудка, мав свої характерні ознаки та дещо відрізнявся від решти союзних республік [17, с. 11]. Ідея створення такої організації в УРСР уперше виникла на пленумі ЦК КП(б)У в червні 1923 р., а її автором був перший секретар ЦК Е. Квірінг [20, с. 22]. Саме на цьому пленумі партія визначила головні тези і напрямки антирелігійної роботи серед нацменшин в Україні. Щодо польського населення, яке компактними групами проживало поблизу польсько-українського кордону, резолюція наголошувала, щоб там антирелігійну пропаганду провадили дуже обережно. Особливо це стосувалося закриття костьолів, що могло бути витлумачено як національне переслідування та негативно налаштувати поляків до радянської влади [18, с. 389].

Вище партійне керівництво України, як це не дивно, досить обережно ставилося в той час до відкритої боротьби з релігією й Церквою та на початку утрималося від організації товариства безвірників. Така позиція українських комуністів одразу була гостро розкритикована з боку Москви. У квітні 1926 р. її офіційно засудили на антирелігійній нараді при Агітпропі ЦК ВКП(б). Реакція керівників компартії України була миттєва. Вже 21 квітня Оргбюро ЦК КП(б)У прийняло рішення про організацію в республіці антирелігійного товариства на зразок СБ СРСР. Наступним кроком стало створення у Харкові Тимчасової всеукраїнської ради СБ, яка відповідала за організаційне оформлення осередків на місцях, вироблення інструкцій та програм роботи і підготовку матеріалів до Всеукраїнської конференції. Республіканське

об'єднання функціонувало як національна філія Всесоюзної СБ. Головним друкованим органом безвірницького товариства на території УРСР був журнал «Безвірник». Перший Всеукраїнський з'їзд СБ України, який завершив організаційну стадію діяльності спілки та визначив основні завдання й методи її роботи, відбувся 11 травня 1928 р. у Харкові [17, с. 11–12; 20, с. 22–23].

Комуністична партія покладала на цю організацію великі надії і сподівалася на швидке пожвавлення антирелігійної пропаганди під її керівництвом. Про це свідчить цілком таємний обіжник секретаря ЦК КП(б)У В. Затонського від 20 листопада 1926 р., який вважав СБ «найближчим нашим помічником та провідником антирелігійної роботи» [7, арк. 34]. До першочергових завдань СБ України належало поширення мережі безвірницьких осередків на фабриках, заводах, у військових частинах, шкільних і освітніх установах, у селах та організація антирелігійних гуртків [20, с. 23]. Однак влада на місцях не квапилася виконувати це завдання, що значно гальмувало розвиток безвірницької організації. Поділля не було винятком, і перші масові осередки СБ з'явилися тут тільки під кінець 1920-х років, зокрема у Вінницькому та Могилів-Подільському округах. Початки цього громадського об'єднання на Подільській землі не були легкими, що показує приклад Вінниччини.

Розвиток товариства безвірників на території Вінницької округи розпочинається лише в березні 1928 р., у зв'язку із загостренням проблеми антирелігійної пропаганди на XV з'їзді ЦК ВКП(б). Тоді оформлюються районні осередки СБ, а в деяких місцях заснуються навіть «оргп'ятірки». За цей час в окрузі всього налічувалося 84 осередки СБ, що охопили 2 207 осіб. Відбувся також ряд районних та окружний з'їзд «Безвірників». Однак влітку робота значно послабилася і восени виявилось, що тільки в чотирьох районах функціонують товариства безвірників, а з 40 осередків у місті залишилося лише 11. Загальний склад окружної організації СБ зменшився до 1012 членів. Причому характеризувалася вона не найкраще: «Осередки СБ в більшості являли собою щось мертве. Члени вербуються механічно, членські внески не сплачуються і ніяка конкретна робота не проводиться» [9, арк. 32]. Під кінець року Окружна організація СБ спромоглася все ж таки завершити своє організаційне оформлення та підготувати перевибори керівництва. На той час створено різні секції й організації, а першим важливим завданням СБ стала антирелігійна робота в школі [9, арк. 33].

У період формування і розгортання антирелігійних товариств на місцях виникла потреба в створенні польських секцій, які могли б налагодити більш ефективну антирелігійну роботу серед польського населення. На Поділлі тоді жило близько 250 тисяч католиків, з яких більшість була поляками [24, с. 213]. Для парткомітетів праця серед цієї групи населення, яке відзначалося винятковою релігійністю та прив'язаністю до костьолу і католицького духовенства, була нелегкою.

Спершу поширенням антирелігійної пропаганди серед польського населення УРСР займалися виключно органи Польбюро при парткомітетах. III Всеукраїнська конференція Польбюро, яка відбулася у лютому 1925 р., головним завданням партії в боротьбі з католицизмом в Україні вбачала дискредитацію авторитету католицького духовенства та костьолу в цілому [2, арк. 234–235]. Варто зауважити, що радянська влада дуже обережно ставилася до антирелігійної пропаганди серед поляків. В

одному з документів другої половини 1920-х років зазначалося, що РКЦ, на відміну від православ'я, зберегла свій авторитет серед віруючих, тому пропонувалося відмовитися від безпосередньої, поверхової та масової антирелігійної агітації польського населення, а її проведення доручити лише високо кваліфікованим партійцям і комсомольцям [1, арк. 10–11].

Резолюція на доповідь «Боротьба з впливом релігії і католицького духовенства» з 1926 р. однозначно підкреслила, що успіх антирелігійної роботи серед польського сільського населення може забезпечити тільки добре підготовлений актив пропагандистів антирелігійників-безвірників. Підготовчі курси для них повинні проводитися в гуртках «Безвірника» та на спеціальних семінарах, організованих католицькими секціями товариства «Безвірник» [3, арк. 127–128]. Далі документ визначав склад і методи праці низових осередків та гуртків СБ: «В состав кружков, наряду с комсомольцами, составляющими ядро кружка, следует вовлекать беспартийную молодёжь. В своей работе кружки «безбожника» должны избегать шумливых, пустых методов работы, могущих вызвать со стороны населения ненависть к кружкам. Работа кружка должна быть построена на углубленной агитационно-пропагандистской работе. Кружки должны организовываться в тех местах, где обеспечено влияние партии и комсомола, при наличии подготовленного руководителя, при согласовании вопроса об организации кружка как с обществом «Безбожник», так и парт. и комсомольскими органами» [3, арк. 128].

На думку Польбюро при Агітпропі ЦК ВКП(б), власне цей партійний орган мав стати головним ініціатором організації польських секцій при осередках СБ та підготовки добрих антирелігійників з числа комуністів і комсомольців польського походження. Під кінець літа 1927 р., до відома всіх польбюро при окрпарткомах КП(б)У на Поділлі надійшов інформаційний лист з Москви, який повідомляв про створення Польської секції при нацменвідділі ЦР СБ СРСР. Передовсім вона зайнялася розробкою програми для польських антирелігійних гуртків, а згодом – і власного підручника [8, арк. 35–36]. ЦР СБ у тому ж році було офіційно затверджено «Положение о польских секциях нацменотделов местных организаций Союза безбожников». Згідно з цим документом, при повітових, окружних, губернських та обласних рада нацменвідділів СБ повинні діяти польські секції, які керуватимуть антирелігійною роботою серед польського населення. До складу секції входив голова та двоє членів. До обов'язків польської секції належало: «а) объединение, наблюдение и руководство работой польских ячеек, входящих в круг его ведения; б) организация и проведение антирелигиозные пропаганды на родном языке; в) использование местной польской печати для целей своей работы; г) изучение влияния религии на различные стороны жизни местного населения; д) учет опыта работы с точки зрения местных условий работы; е) учет и использование польских работников» [3, арк. 184].

Створення та ефективна діяльність польських секцій значною мірою залежала від ініціативи місцевих органів влади та передусім Польбюро. Приклад Вінницької округи виразно демонструє довготривалість процесу організаційного оформлення польської секції при місцевому осередку СБ. Питання про антирелігійну пропаганду серед польського населення округи піднімалося у Вінниці вже

11 серпня 1928 р. на загальному зібранні поляків, членів КП(б)У та ЛКСМ. Після доповіді голови Польбюро Вінницького окрпарткому А. Григоровича ухвалено, щоби всі члени партії та комсомольці, які володіють польською мовою, активно брали участь в антирелігійній роботі, заохочували широкі маси поляків до вступу в гурток атеїстів-безвірників та популяризували антирелігійну літературу серед місцевого польського населення [4, арк. 18]. Під час наступного зібрання 8 вересня прийнято рішення доручити Польбюро в порозумінні з Окрпарткомом до кінця місяця відкрити осередок СБ при польському клубі у Вінниці та забезпечити його відповідною літературою. Понад те голова Польбюро звернув увагу на необхідність організувати серед робітників-поляків на фабриках і заводах гуртки безвірників та залучити до них відповідальних комуністів-поляків, які володіють польською мовою [4, арк. 22]. На практиці Польбюро при Вінницькому окружкомі тільки частково змогло реалізувати свої плани. На початку 1929 р., як зазначалося в резолюції на доповідь про стан релігійного руху та антирелігійної праці по Вінницькій окрузі, основними недоліками визнано між іншим організаційну кволість СБ та її слабкість на селі. Незадовільною була також робота нацменсекції окрфілії СБ, а особливо її польської секції. Тож запропоновано поживати антирелігійну пропаганду серед нацменшин на території Вінницької округи [5, арк. 28–28зв.], оскільки ця робота залишається на слабкому рівні. У зв'язку з виїздом голови польської секції, майже нічого не досягнуто, за винятком організації в польському клубі антирелігійного гуртка. Проте і він працював нерегулярно [9, арк. 34]. Подібно, якщо не гірше, виглядала ситуація з польськими секціями СБ і в інших округах.

На початку весни 1929 р., згідно з директивами Агітпропу ЦК КП(б)У, газета «Серп» мала провести огляд роботи осередків «Безвірника» і перевірити загальний стан антирелігійної роботи серед польського населення [16, арк. 104; 6, арк. 8]. Головною метою цієї кампанії було зміцнення антирелігійної пропаганди серед поляків УРСР та активізування участі окрпарткомів у праці осередків «Безвірника». Одночасно Польська секція при ЦР СБ СРСР попросила вислати докладні статистичні дані про стан польських секцій і перспективи роботи серед польського населення [16, арк. 105]. Ці матеріали збиралися для цілей II Всесоюзного з'їзду СБ, який відбувся у червні 1929 р.

Другий з'їзд «Безвірників» мав вирішальне значення для подальшого функціонування товариства, яке з цього часу не тільки змінило назву на СВБ, але і перестало бути виключно агітаційно-пропагандистською організацією. Відтепер головними напрямками її безвірницької роботи були: а) антирелігійна агітація і пропаганда; б) практична антирелігійна робота, спрямована на соціалістичне будівництво нового ладу; в) участь у різних господарських кампаніях [17, с. 13; 21, с. 303]. Про те, наскільки змінилася праця низових осередків СВБ після з'їзду, свідчить документ Вінницького окркому КП(б)У, скерований до райкомів. Радам та осередкам безвірників рекомендовано «від чисто культурно-освітньої роботи перейти до наступу на релігію, треба організувати безвірницькі маси навколо позбавлення попів земельних наділів та садиб, що викличе масове виключення та послаблення церковників на селі», а одночасно «звернути особливу увагу на підбір антирелігійного активу» та «на інструктування селяктиву» [15, арк. 6]. З'їзд виявив

також великі недоліки в антирелігійній праці серед польської національної меншини в СРСР. Зарадити цій ситуації мала Польська антикатолицька секція війовничих безвірників, яка з кінця 1929 р. вступила в жорстку боротьбу з польським католицизмом у радянській державі. На території УРСР діяльність Антикатолицької секції санкціонувало 10 листопада 1929 р. Польбюро ЦК КП(б)У, а інавгурація відбулася дещо пізніше в Мархлевську [24, с. 39; 23, с. 274–275].

Незважаючи на всі зусилля партійного керівництва, до кінця 1920-х років на території УРСР число польських «безвірників», у порівнянні з іншими групами нацменшин, залишалося незначним (5 тисяч осіб, що становило близько 0,75 % загалу) [23, с. 275]. Однак суттєве посилення і загострення антирелігійної кампанії серед польського населення цього періоду вже дало певні результати. На Поділлі передусім це відображалося в зменшенні релігійності частини католиків і послабленні їхньої релігійності. Особливо, зазначав вінницький декан кс. Ян Левинський, це стосувалося польської молоді, яка фактично відійшла від костьолю і стала безбожниками [24, с. 223].

Власне в 1929 р., як слушно підкреслила Н. Рубльова, настав апогей широкомасштабної антирелігійної кампанії, спрямованої на тотальне знищення Церкви, духовенства і віруючих [18, с. 388]. З цього моменту СВБ значно активізувала свою діяльність проти РКЦ в Україні. До найбільш поширених антирелігійних акцій, які організувала і координувала СВБ, належали щорічні антиріздвяні та антивеликодні кампанії. Наприклад, «антиріздвяна кампанія» тривала зазвичай від 23 грудня до 10 січня, охоплюючи католицькі та православні свята [9, арк. 37]. Ради й осередки безвірників активно «організовували» маси навколо акцій зачинення молитовних будинків, зняття костьольних дзвонів, боротьби з впливом католицького духовенства тощо. Саме з 1929 р. число функціонуючих католицьких костьолів на Поділлі, як і діючих священників, почало невпинно скорочуватися. До кінця 1937 р. радянському керівництву на Вінничині й Кам'янецьчині вдалося повністю ліквідувати організаційні структури РКЦ. На сьогодні вже неможливо з'ясувати, наскільки в цьому була реальна «заслуга» СВБ. Проте закриття останніх католицьких костьолів на Поділлі таки збіглося в часі із завершенням «безбожної п'ятирічки», яку проголосив у вересні 1932 р. генеральний секретар ЦК ВКП(б). Без сумніву, це не могло не активізувати безвірницького руху в державі [21, с. 315].

Натомість останній етап суцільної колективізації в УРСР започаткував значне послаблення і занепад в антирелігійній роботі та діяльності СВБ. Ця криза торкнулася також Вінницького обласного оргбюро СВБ. Після обстеження кількох західних районів області, референт дійшов висновку, що більшість з осередків СВБ «недооцінюють політичної ролі та завдань організації безвірників, забуваючи про те, що ця організація має вести систематичну глибоку пропаганду атеїзму та запроваджувати у життя постанови січневого пленуму ЦК ВКП(б)» [10, арк. 1–2]. Керівництво ЦР СВБ України у жовтні 1933 р. надіслало навіть до Вінниці спеціальну бригаду, яка мала допомогти організувати роботу обласного бюро [11, арк. 18]. Наступні відомості з 1934 р. говорять самі за себе: «стан антирелігійної роботи в області зовсім в занепаді, низові організації СВБ не існують, а ті, що були організовані в минулому, зараз розвалилися за винятком 2-х – 3-х р-нів» [11, арк.

51]. У тому ж році було дещо змінено структуру центральних органів СББ України. Зокрема, ліквідовано всі відділи, у т. ч. й у справах нацменшин, а разом з ним і польську секцію [11, арк. 50].

Вінницький обком КП(б)У 18 лютого 1935 р. затвердив новий склад облбюро СББ [12, арк. 18]. На той момент, з огляду на масову акцію закриття храмів, значно активізувалася діяльність СББ. Не обійшлося без грубих помилок з боку безвірників. Наприклад, при зборі підписів на закриття храмів, особам, які вагалися і відмовлялися ставити свій підпис, активісти-безвірники часто погрожували виключенням з колгоспу або штрафом [12, арк. 20]. Інший інцидент трапився в Михалпольському районі, де райгазета в рамках антирелігійної пропаганди надрукувала образливий вірш, присвячений закриттю місцевого костюлу. Цей вірш своєю формою і змістом лише скомпрометував автора та всю антирелігійну пропаганду [12, арк. 20–21]. Варто зауважити, що такі ситуації не були поодинокі. Попри значне посилення антипасхальної кампанії, яка проводилася в 1935 р. за єдиним планом, затвердженим в облбюро СББ, до подільських костюлів приходили не тільки старші віком католики, але і люди середнього та молодшого віку [12, арк. 38–40]. Такі недоліки у праці СББ треба було швидко виправляти.

Звіт «Про антирелігійну роботу по Вінницькій області за 1936 рік» підкреслює, що місцева організація СББ є «однією із складових частин в соціалістичному вихованні нової людини». Її роботу характеризували такі показники: за неповними даними, в області вже закрито 1727 молитовних будинків різних конфесій, 215 ще функціонували, а решта (близько 500 храмів) не діяли, хоча формально не були закриті. По клубах і колбудах прочитано всього 1645 лекцій та доповідей на антирелігійні теми, проведено ряд вечорів та антирелігійних постанов [13, арк. 5]. Наступного року праця облради СББ виглядала подібно і була спрямована головним чином на вербування нових членів товариства, відновлення районних і окружних осередків та підготовку кадрів антирелігійників. У 75 районах і округах області до оргбюро ввійшло 340 членів і було організовано 1057 осередків у 63 районах [13, арк. 18]. Усього в області передплачено близько 12 тисяч екземплярів газети «Безвірник» і антирелігійних журналів [13, арк. 20].

Інструктор ЦР СББ України А. Ш. Меламед у доповідній записці восени 1939 р. писав до секретаря пропаганди й агітації Вінницького обкому КП(б)У, що в області антирелігійна робота запущена. Облрада СББ нічого конкретного не зробила у справі розгортання соцзмагання між районами й осередками. Вінницька облрада СББ, поза підписанням договору про соцзмагання з Кам'янець-Подільською областю, фактично нічого не робить [14, арк. 2]. Станом на кінець 1939 р. на території Вінницької області нараховувалося загалом 1591 первинна організація СББ з 51 403 членами. За останній період було проголошено 6 377 доповідей, лекцій та бесід на антирелігійні теми по селах, на заводах і фабриках та в різних інституціях і школах [14, арк. 6]. Однак це був уже кінцевий етап розвитку СББ у цьому регіоні та країні в цілому.

Систематична й цілеспрямована антирелігійна політика радянської держави, що з року в рік ставила нові завдання у боротьбі з релігією та Церквою, призвела, не без участі місцевих осередків СББ, до цілковитого знищення церковних структур

РКЦ на Поділлі в 1937 р. Та ані партія, ані жодна громадська організація атеїстичної держави не змогли знищити духа віри та молитви в серцях віруючих католиків на Поділлі.

1. Державний архів Хмельницької області, – Ф. П-3. – Оп. 1. – Спр. 240.
2. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф. П-29. – Оп. 1. – Спр. 191.
3. ДАВО. – Ф. П-29. – Оп. 1. – Спр. 275.
4. ДАВО. – Ф. П-29. – Оп. 1. – Спр. 437.
5. ДАВО. – Ф. П-29. – Оп. 1. – Спр. 461.
6. ДАВО. – Ф. П-29. – Оп. 1. – Спр. 534.
7. ДАВО. – Ф. П-31. – Оп. 1. – Спр. 199.
8. ДАВО. – Ф. П-33. – Оп. 1. – Спр. 616.
9. ДАВО. – Ф. П-51. – Оп. 1. – Спр. 233.
10. ДАВО. – Ф. П-136. – Оп. 6. – Спр. 119.
11. ДАВО. – Ф. П-136. – Оп. 6. – Спр. 454.
12. ДАВО. – Ф. П-136. – Оп. 6. – Спр. 620.
13. ДАВО. – Ф. П-136. – Оп. 6. – Спр. 852.
14. ДАВО. – Ф. П-136. – Оп. 6. – Спр. 926.
15. ДАВО. – Ф. Р-196. – Оп. 4. – Спр. 86.
16. ДАВО. – Ф. Р-595. – Оп. 1. – Спр. 967.
17. Дудка Л. О. Спілка войовничих безвірників в антирелігійній пропаганді в Україні (20-ті – 40-ві рр. ХХ ст.): Автореф. дис... канд. істор. наук. – Київ, 2005. – 21 с.
18. Рубльова Н. Антикостільна кампанія в УСРР: причини, інструменти, перебіг (кінець 20-х – 30-ті рр.) // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1999. – № 1/2. – С. 388–404.
19. Рубльова Н. Невідома ділянка «Антирелігійного фронту»: боротьба владних структур УСРР проти Римсько-Католицької Церкви, 1920-і роки // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1998. – № 1/2. – С. 228–243.
20. Свистович С. Система радянських громадських об'єднань Української РСР в 20–30-ті роки ХХ століття // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2007. – № 16. – С. 16–26.
21. Евсеева Т. Діяльність спілки «Войовничих безвірників» України під час суцільної колективізації 1929–1933 рр. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2004. – № 11. – С. 303–331.
22. Dzwonkowski R. Kościół katolicki w ZSSR 1917–1939. Zarys historii. – Lublin: TN KUL, 1997. – 478 с.
23. Kupczak J. M. Polacy na Ukrainie w latach 1921–1939. – Wrocław: Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994. – 358 с.
24. Rosowski W. Dzieje rzymskokatolickiej diecezji kamienieckiej w latach 1918–1941. – Lublin: TN KUL, 2008. – 320 с.

SUMMARY

Witalij Rosowski

THE MILITANT ATHEISTS' LEAGUE AND ITS POLISH SECTION IN A FIGHT AGAINST A CATHOLIC CHURCHS IN PODOLIA (20ies – 30ies year XX century)

On the basis of archival documents, literature and published works in the periodical press are present the activities of the Militant Atheists' League in Ukraine and his relations to Roman Catholic Church in Podolia during the 1920s and 1930s.

Key words: Militant Atheists' League, religion, anti-religious propaganda, atheists, militant atheism, Roman Catholic Church, Podolia.

Тетяна Савчук,
*кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Запорізького національного університету*

ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА В ПЕРІОД КОМУНІСТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Проаналізовано ступінь змін у зовнішньому вигляді православного духовенства протягом 20–30-х рр. XX ст. Простежено ставлення духовенства різних Православних Церков до цього питання. Виділено комплекс соціально-політичних, духовних факторів, що визначали вибір одягу духовенством.

Ключові слова: духовенство, православні церкви, зовнішній вигляд, одяг, комуністична модернізація.

Незважаючи на значні здобутки у вивченні історії православних конфесій у 1920–30-ті рр., питання повсякденності православного духовенства залишаються недостатньо опрацьованими. У пропонованій статті постулюється проблема зовнішнього вигляду священнослужителів у період модернізаційних процесів у суспільстві.

Спеціальних досліджень з цієї теми не проводилося. Відсутність наукових розробок актуалізує розгляд сюжетів, пов'язаних із зовнішнім виглядом духовенства. Окрім того, дослідження цього питання сприятиме реконструкції загальної картини повсякдення духовенства, поглибить знання з історії церковного розколу.

Для кращого розуміння предмету дослідження – поняття священницького одягу – спершу коротко охарактеризуємо вбрання духовенства.

Ще з давніх часів одяг священнослужителів мала свої особливості – духовенство завжди зовнішнім виглядом відрізнялося від звичайних людей. Санзобов'язував носити усюди спеціальний одяг. Такий підхід до зовнішнього вигляду протиставляв Церкву та її служителів світському середовищу.

Основним повсякденним вбранням духовенства були підрясник, що представляв собою довгий одяг з вузькими рукавами, та ряса – довгий верхній одяг з широкими рукавами.

Всі богослуження, крім Літургії, проводилися священником у підряснику й рясі, поверх яких надягалися ризи-накидки. При служінні Літургії, а також в особливих випадках, коли священник мав бути в повному богослужбовому вбранні, ряса знімалася і на підрясник вбيرانися підри́сник й інші ризи.